

תומכת לידה (דולה) בשבת

ראשי פרקים

א. מה בין יולדת לחולה?	ג. יישוב הדעת המושג באמצעות דולה
1. לצורך ישוב הדעת הותרו רק איסורי דרבנן	ד. פעולות שאינן הכרחיות בחולה שיש בו סכנה
2. מצב יחודי ביולדת	1. עד כמה הותרה השבת אצל חולה זה?
3. טירוף הדעת כתוצאה מהטיפול הרפואי	2. שיכוך כאבים
ב. יישוב הדעת	ה. סיועה של דולה
1. הגדרה אובייקטיבית או סובייקטיבית?	ו. סיכום ומסקנות
2. רמת חוסר הרגיעה	

תפקידה של תומכת לידה ("דולה") הוא לסייע ליולדת בכל מהלך הלידה, משלב הצירים הראשוני ועד ללידה עצמה, הן באופן פיזי (עיסויים להקלת הכאבים, וכדו')¹ והן באופן פסיכולוגי (להרגעה ולנינוחות).² רוב בתי חולים הנורמטיביים אינם מספקים שירות זה, אך הוא ניתן בשכירות באופן פרטי.

המחקר הרפואי³ מלמד ש"נוכחותה של דולה מצמצמת את השיעור הכולל של ניתוחים קיסריים ב-45 אחוז לערך, את משך הצירים ב-25 אחוז, את השימוש באוקסיטוצין (לזירוז) ב-50 אחוז, את התרופות לשיכוך כאבים ב-31 אחוז, את הצורך לעשות שימוש מלקחיים ב-34 אחוז, את הבקשה לקבל אפידורל ב-10-60 אחוז... תמיכתה של דולה מגבירה את רווחת האימהות והתינוקות, מובילה להתערבויות רפואיות מעטות יותר בתהליך הצירים והלידה."⁴

לאור הנתונים הללו, ניתן לראות בסיוע שנותנת הדולה פיקוח נפש ממש, שכן הדולות נמניכות את הסיכויים לסיבוכים שונים הנוצרים בלידה. אולם גם אם הסיוע מתבטא רק בהקלת כאבים ובהרגעתה הנפשית של היולדת, יש מקום לדון, במידת ההיתר לחלל את השבת למען פעולה המסייעת מבחינה פיזית ופסיכולוגית אך אינה הכרחית מבחינה רפואית. נבחן את הנושא דרך שתי סוגיות: היכולת להגדיר את יישוב דעתה של היולדת כפיקוח נפש, והגדרת הפעולות המותרות עבור חולה שיש בו סכנה בכלל.⁴

- יש יולדות הרוצות דולה בנוסף לאפידורל, ויש המשתמשות בדולה כתחליף לאפידורל (מסיבות שונות).
- בדרך כלל העדר טיפול בכאבים עלול להביא את היולדת לידי לחץ והיסטריה, אך גם התעלמות מהצורך בנינוחות מצערת את היולדת, ורבות הן המוכנות להשקיע אלפי שקלים בשכירת דולה למטרה זו.
- התפרסם בספר "לחבק את האם" ע"י ד"ר מרשל ה' קלאוס, ד"ר ג'ון ה' קאנאל ופיליס ה' קלאוס (תורגם לעברית), בהוצאת לייף סנטר. אבי, ד"ר מרק טרגין, המתמחה במחקר רפואי, הפנה אותי לשבעה מחקרים נוספים, מקצועיים ביותר, מהם עלו מספרים דומים ואף מרשימים יותר.
- מטרת המאמר כפולה. הנושא המרכזי הוא השימוש בדולה, אך לא פחות חשוב מכך, אנסה להציג עקרונות ברורים בשתי הסוגיות הנ"ל, כך שיהיה אפשר ליישמן גם במקומות אחרים. יש אמנם התייחסויות לא מעטות לשתי הסוגיות הללו, אך בדרך כלל הן נקודתיות ומתייחסות באופן ספציפי לשאלה הנידונה, תוך בירור חלקי בלבד של הסוגיות הרלוונטיות לנושא. דוגמאות להתייחסות ליישוב הדעת ניתן למצוא בכרכי

א. מה בין יולדת לחולה?

1. לצורך ישוב הדעת הותרו רק איסורי דרבנן

המשנה בשבת (דף קכח,ב) אינה מסתפקת באמירה "מילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום", אלא מוסיפה: "ומחללין עליה את השבת". הגמרא שם מבארת שבכך הוסיפה המשנה ש"אם היתה צריכה לנר - חברתה מדלקת לה את הנר; ואם היתה צריכה לשמן - חברתה מביאה לה שמן ביד; ואם אינו ספק ביד - מביאה בשערה." ההיתר להדליק את הנר (שהוא לכאורה פשוט) מוסבר בגמרא כחידוש לגבי יולדת סומא, שבה היתה הווה אמינא ש"כיון דלא חזיא - אסור", והחידוש הוא שבכך "איתובי מיתבא דעתה; סברה אי איכא מידי, חזיא חברתיה ועבדה לי." וכך נפסק בשו"ע או"ח של,א:

יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה - קוראין לה חכמה ממקום למקום ומיילדין אותה ומדליקין לה נר, אפילו היא סומא.

מדוע בכל חולה אחר, מתירה הגמרא ביומא (פג,א) להאכילו ביו"ח כ רק ע"פ מומחה, ואילו ביולדת קיים היתר רחב יותר משום יישוב דעתה? השיבו על כך התוס' בשבת קכח,ב ד"ה קמ"ל, שהיולדת "יותר יכולה להסתכן ע"י פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה ממה שיסתכן החולה ברעב." השיקול הוא אפוא פסיכולוגי, ובשלו מותר לעבור בשביל היולדת אפילו איסורי תורה.

הקושי הוא שבסוגיות אחרות רואים שלצורך יישוב הדעת הותרו רק איסורי דרבנן, ולא איסורי דאורייתא. סוגיות אלו הן:

א. הגמרא בב"ב קנו,ב, המתירה לבצע קנין משכיב מרע אפילו בשבת "שמא תטרופ דעתו עליו", ומוסכם שאין להתיר אלא קנין, שהוא מדרבנן (שו"ע חו"מ סי' רנד).

ב. הגמרא בגיטין עז,ב המתירה לשכיב מרע לגרש אשה אגב הקנית קרקע, וכן נפסק בשו"ע (אה"ע קלו,ז). לפי הרשב"א, הקלו חכמים בגירושין ובקנין בשבת כדי להציל את האשה מייבוס, וכן משום החשש שדעתו של השכיב מרע תיטרף. ברור שמדובר באיסור דרבנן בלבד, ומשום כך כתיבת הגט לא הותרה, אלא מדובר (כדברי הבית-שמואל קלו,ז) בגט שנכתב כבר בערב שבת.

ג. בשו"ע או"ח (שו,ט) נפסק: "אסור לומר לאינו יהודי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו; אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו - ודאי שרי." הגר"א ציין שהמקור לכך הוא בסוגיות הגמרא שהוזכרו לעיל. בערוך-השולחן (שו,כ) כתב שההיתר לחולה הוא מהחשש "שלא תטרף דעתו עליו אם לא יקיימו דבריו", והוסיף "שהישראל בעצמו יעשה איסור שבות לא הותרה, שהרי אין זה רפואה אלא חששא בעלמא"; ורק איסור קל שיסודו בפסוק "ממצוא חפצך", כדוגמת אמירה לעכו"ם וקניין, הותר, אך לא איסור גמור, גם אם איסורו מדרבנן, כמו אמירה לנכרי.⁵

מדוע שונה אפוא היולדת, שלמען יישוב דעתה הותרו אפילו איסורי תורה? נבאר את הדבר בשני כיוונים:

תחומין השונים - הרב רוזן, כך כג, "ישוב באירוע פיגוע, נסיעת עובדת סוציאלית ומנהיג ציבור בשבת"; הרב שלמה דיכובסקי, כך כג, "הרגעת יולדת ומעוברת"; הרב מרדכי גודמן, כך כד, "איחוד משפחות בשבת לאחר פיגוע".

5. בניגוד לערוה"ש, הצץ-אליעזר (ח"ח סי' טו פ"ט) הסיק שרק איסורי דרבנן הותרו לצורך יישוב דעתו של חולה. בין כך ובין כך, לא מצינו מי שהתיר איסורי דאורייתא לצורך יישוב הדעת.

2. מצב יחודי ביולדת

בעל מנחת-יצחק (ח"ד סי' ח) דן האם מותר לחולה במחלה מידבקת להביא עמו תפילין לבית חולים, למרות שבצאתו מבית החולים יאלץ להשמיד את התפילין. הסיבה להיתר יכולה להיות החשש לטירוף דעתו של החולה. בכל זאת אין הוא מתיר זאת, כיון שאין זה "ענין רפואה, אלא שלא תטרף דעתו של חולה, לא שייך פקוח נפש." ואם באת להשוותו ליולדת, על כך כתב:

ובודאי הכל לפי הענין... אף דביולדת חזינן דמשום מייטבא דעתה שרינן אף מלאכה דאורייתא... אף שהיולדת בעצמה אינה מבקשת כלום, מ"מ אין כל הנדונים שוים, והתם פסיקא להחכמים דהוי פקוח נפש.

חילוק זה בין יולדת, שבה ברור לחז"ל שיישוב דעתה נחשב לפיקוח נפש, לבין שאר החולים מבואר לאור מאמרו של הרב הלפרין (במאמרו באסיא ט) בו הוא מבחין בשלושה שלבים בלידה: הכנה ללידה, צירים וכו'; לידה פעילה; יציאת השלייה. לדבריו, בעוד שבשלב ב-ג היולדת מוגדרת ככל חולה שיש בו סכנה, בשלב הראשון היא אמנם אינה חולה שיש בה סכנה, אך יש חשיבות למצבה הנפשי -

יולדת המגיעה לשלב השני כשהיא חסרת ביטחון או מבוהלת, סיכוייה ללדת ללא סיבוכים יורדים באופן משמעותי, ועולים סיכוייה לסיים את הלידה עם התערבות מכשירנית או חת דופן (ניתוח קיסרי). לעומתה היולדת המגיעה רגועה לשלב השני יכולה לשתף פעולה ולסייע באופן פעיל לתהליך הלידה התקין.

כיון שבשלב א' אין היא מוגדרת כחולה שיש בו סכנה, ההיתר לחלל שבת עבורה הוא מוגבל, והוא מותר רק בשינוי.

כהוכחה לדבריו מביא הרב הלפרין את השינוי בלשונו של הרמב"ם בין תחילת ההלכה העוסקת ביולדת בשבת (הלי' שבת ב,יא) לבין סופה. בתחילה הוא קובע ש"היולדת כשכורעת ללדת הרי היא כסכנת נפשות ומחללים עליה את השבת"; ואילו בסוף הוא מזכיר את ענין יישוב הדעת - "ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא **צועקת בחבליה** מדליקין את הנר ואפי' היתה סומה, מפני **שדעתה מתיישבת עליה** בנר, ואע"פ שאינה רואה." סופה של ההלכה עוסקת ביולדת בשלב הראשון, כשעדיין אין היא מוגדרת כחולה שיש בו סכנה.

מתוך דבריו של הרב הלפרין באותו מאמר עולה הבחנה חשובה בין יולדת לבין חולים אחרים - היולדת צריכה להיות פעילה במהלך הלידה, ולכן הריכוז שלה הוא משמעותי מאד ובהעדרו יש משום סכנת נפשות של ממש. ולכן יש לשקול היטב את מצבה בשלב א, כיון שהוא מוביל לשלב ב, שבו עליה להיות פעילה ולשתף פעולה.

מתוך האמור עולה שליוולדת יש מעמד שונה משל כל שאר החולים, שאינם שותפים באופן פעיל לתהליך הרפואי, ועל כן דווקא עבורה הותר לחלל שבת באיסורי דאורייתא, באופן גורף.⁶

6. אמנם גם המנחת-יצחק מודה שניתן ללמוד באופן מסוים מדין היולדת לשאר חולים, שלעיתים הצורך ליישב דעתו של חולה מגיע עד כדי פקוח נפש. אך מדגיש שזהו "רק אם נתברר בודאי דנוגע לפק"ני", ואם כן זוהי מציאות נדירה מאד בסתם חולה, מה שמבדיל אותו בצורה ברורה מיולדת שבכל לידה ולידה "פסיקא לחכמים" שהדבר יכול להוביל לידי פיקוח נפש.

3. טירוף הדעת כתוצאה מהטיפול הרפואי

כיוון שני מבוסס על דברי הרדב"ז (שו"ת ח"ד סי' סו), שהתיר לחלל שבת באיסור דאורייתא כדי להביא תרופה לחולה שדורש אותה, על אף שהרופא אומר שאין לו בה צורך. אחד מנימוקי⁷ הוא שיש חשש שתטרף דעתו של החולה, ולראייה הוא מביא את דין היולדת. נמצא שניתן להרחיב את דין יישוב הדעת ביולדת לכל חולה שיש בו סכנה, וכך נפסק במשנה-ברורה (שכח, כה).⁸ גם מדברי התשב"ץ (ח"א סי' נד) עולה שאפשר ללמוד מיולדת לכל חולה שיש בו סכנה, ש"אפילו אינו צריך לרפואתו אלא ישוב דעתו, מדליקין את הנר."

הרא"י וולדנברג (ציץ-אליעזר ח"ח סי' טו פ"ט) סייג את היתרו של הרדב"ז למקום שבו חשש טירוף הדעת של החולה הוא "מפני שלא ממלאים רצונו בדבר שחושב ש... יביא לו הדבר את רפואתו", שזוהי סכנה ממשית. כאשר חשש הטירוף הוא רק מפני שמונעים ממנו נחת רוח (כגון שכיב מרע שבא לגרש את אשתו או להקנות מרכושו לקרוביו), "שיערו חז"ל שאי מילוי רצונו אינו יכול להביאו לידי סכנה של ממש, ויכול רק לגרום להרעה במצב רוחו וצלילות דעתו במצבו", ובמקרה זה התירו לעבור על איסורי דרבנן בלבד.

אם כן, ניתן ללמוד מדין היולדת שכאשר חשש טירוף הדעת של חולה נובע מעצם הטיפול הרפואי, הדבר מהווה שיקול המתיר לעבור גם על איסורי דאורייתא.

ב. יישוב הדעת

1. הגדרה אובייקטיבית או סובייקטיבית?

גם כשהתירו איסור דאורייתא מחמת יישוב דעת היולדת, עדיין יש לברר באיזו רמה של יישוב הדעת מדובר - האם, למשל, ניתן להרחיב את ההיתר להדליק נר ליולדת סומא גם להשמעת מוסיקה, אם היולדת מבקשת זאת? כדי לענות על שאלה זו נדון בשני צירים:

א. האם יש ליישוב הדעת" הגדרה סובייקטיבית או שיש צורך בעוגן אובייקטיבי?

ב. איזו רמה של חוסר רגיעות נחשבת כעילה לעבור על איסורי דאורייתא על מנת ליישב דעתה של יולדת?

הר"מ פיינשטיין (אגרות-משה או"ח ח"א סי' קלב) נשאל אם מותר לבעל ללוות את אשתו היולדת לבית החולים בשבת, כשהיא פוחדת לנסוע לבדה. לדעתו, אין הדבר דומה להיתר הדלקת הנר, כיון ששם "דרך כל האדם להתפחד שמא לא יראו מה שצריכה... אבל בעובדא דידן... אין שום טעם לפחדה." עם זאת, להלכה הוא פוסק שלאחר שמסבירים ליולדת שאין טעם לפחדה, והיא בכל זאת מפחדת, מותר לבעל לנסוע איתה משום חשש פיקוח נפש.⁹

אולם מדברי התוס' בשבת קכח,ב (ד"ה קמ"ל) משמע שהסיכון ליולדת הוא בעצם הפחד ("יותר יכולה להסתכן ע"י פחד שתתפחד"). הפחד הוא מושג **סובייקטיבי**, ועל כן

7. הנימוק המרכזי הוא: "לב יודע מרת נפשו, דאע"ג דרוב חולים אינם בקיאים בחולי שלהם יש מקצת שבקיאים, ושמא זה מן המיעוט וספק נפשות להקל ולא הלכו אחר הרוב בפקוח נפש."

8. אם כי בביאור-הלכה (ד"ה ורופא אחד) סייג את דבריו קצת.

9. דומה שהעולם נוהג כדברי החזון-איש (אגרות ח"א סי' קמב) שכותב להפך, שראוי לזרז את הבעל לנסוע. ואפשר שאפילו בבית החולים עצמו צריך להתלוות לחולה כדי שהצוות הרפואי ישים אליו לב.

גם אם יש לילודת מסוימת פחד חריג שאינו קיים אצל רוב נשות העולם, בכל זאת יש להתיר לה אפילו איסורי דאורייתא. ועדיין צריכים אנו לברר האם כל דבר שעשוי להרגיע יולדת מצדיק לעבור איסורי תורה, או שמא יש לכך גבולות. נראה בכך שני גוונים:

א. הר"ש דייכובסקי, במאמרו "הרגעת יולדת ומעוברת" (תחומין כג עמ' 237 ואילך) התיר לצורך הרגעת יולדת להזעיק מיילדת ממרחקים, גם אם נמצאת במקום מיילדת חכמה ממנה, והסיבה היא "שעימה חשה היולדת בטחון ורגיעה... לב יודע מרת נפשו." מחמת אותו שיקול שיש לדאוג לבטחונה ולהרגעתה של יולדת, התיר הרב דייכובסקי לבעל להחזיק את ידה של אשתו בעת שהיא כורעת ללדת, אם היא דורשת זאת בתוקף, "ונראה לעין שהיא זקוקה לכך לצורך רגיעה נפשית."¹⁰ גישה זו עשויה להיות נתמכת בדברי התוס', שלפחה של היולדת יש מעמד מיוחד, ויש להתיר כל דבר שמפריע ליישוב דעתה.¹¹

ב. הרב וולדנברג בדברים שהובאו לעיל, כותב שההיתר חל דווקא כ"שחששת הטירוף הוא בדבר שנוגע לעצמותו." לאור זאת אפשר להציע, שיישוב הדעת שהותר הוא דווקא כזה הקשור לפחד של היולדת מדברים המתרחשים במהלך הלידה עצמה, ולא לכל הפחדים והלחצים הנלווים (אע"פ שגם הם נובעים מהלידה עצמה). נראה שהבנה זו מדויקת מלשון הגמרא, "סברה אי איכא מידי חזיא חברתיה ועבדה ליי" - היינו, יישוב הדעת של הסומא הוא בכך שהטיפול יעשה כמו שצריך.¹² וכן מדויק הדבר בלשון התוס', המאפיין את היולדת כמי שפוחדת "שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה" - היינו באשר לטיפול הרפואי. אם כן, יישוב הדעת איננו כולל בתוכו הרגעה כללית, ואין להתיר מכוחו לבעל להחזיק את יד אשתו או להשמיע לה מוזיקה.¹³

2. רמת חוסר הרגיעה

חוסר רגיעה יכול להגיע לידי דרגות שונות: שגעון וטירוף הדעת;¹⁴ חוסר שלווה בלבד; או תחושה רגילה, שחסרה בה האפשרות ליולדת להיות שלווה יותר ומרוכזת יותר בפעולות שיידרשו ממנה כיוולדת. איזו מן הדרגות הללו נחשבת בהלכה כ"יישוב הדעת" המצדיק חילול שבת בכל רמה שהיא (דאורייתא או דרבנן, כפי שנתברר לעיל בפרק א)?

10. לדבריו, גם זה מותר רק כשיש חשש אמיתי לשלומה של היולדת, ולפי הוראת רופא, ולא במקום של פינוק יתר.

11. ראייתו של הר"ש דייכובסקי אינה מוחצת שכן בעל מחבר תורת-היולדת (ז, ג), ביאר שמוותר להביא מיילדת ממרחק, רק אם היא בקיאה יותר מזו הנמצאת במקום. וודאי הוא שפחדיה של היולדת הדורשת דווקא את המיילדת הרחוקה, על אף שהיא פחות מומחית מהמקומית, הוא פחד המיוחד לה, ורוב הנשים (המשתמשות במיילדת המקומית) אינן שותפות לה בפחד זה.

12. על אף שהרמב"ם (הל' שבת ב, יא) כתב רק "מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר", ולא פירט שחברתה עושה לה את צרכיה, דומה שאין לדייק מדבריו שניתן לעשות את כל צרכיה של היולדת, גם אם אינם נדרשים לטיפול הרפואי בה.

13. אין הדברים אמורים כאשר פעולות אלו נצרכות לשם סיוע פיזי. באשר אליהם דן, למשל, במנחת-יצחק (ח"ה סי' כז) בהחזקת ידה של היולדת באמצעות כפפה, דבר שלכאורה אסור מדרבנן בלבד.

14. זהו המצב שעליו כתב הר"מ פיינשטיין (אגרות-משה או"ח ח"א סי' קלב) לגבי ליוויה של יולדת לבית החולים, ש"אם אומרת שמתפחדת אף אחרי שמסבירין לה שאין מה לפחד ליסע בעצמה, יש בזה חשש פיקו"י וצריך הבעל או האם ליסע עמה." ובדומה לכך נטה לומר במקום אחר (ח"ה סי' יח) שמוותר אפילו לכתוב קמע בשבת, "אם החולי שבשבילו יתנו לו הקמיע הוא באופן שיש לחוש שמצד הצער ימות."

לגבי יולדת משתמשת הגמרא (שבת קכח, ב) בלשון "איתובי מיתבא דעתה" (יישוב הדעת), אך לגבי שכיב מרע העושה קנין בשבת (ב"ב קנו, ב) הלשון היא: "שמא תטרוף דעתו עליו". יישוב הדעת הוא ביטוי עדין יותר מאשר טירוף, ולכאורה משמע מהבדלי הלשון של יולדת הותר יותר ממה שהותר לשכיב מרע, ואין צורך להמתין ולחלל עבודה את השבת רק כשתגיע למצב של טירוף ושגעון.

ועדיין אין מקום להתיר חילול שבת רק כדי שהיולדת תרגיש טוב יותר מתחושתה הרגילה. כתב זאת במפורש הרב וואזנר (שו"ת שבט-הלוי ח"ח סי' עא), שיש "לחלק בין ישוב דעתה להרחבת הדעת בעלמא."

לסיכום, איסורי דאורייתא הותרו לצורך יישוב הדעת רק במצבים מסוימים - יש אומרים שההיתר הוא רק ביולדת (מנחת-יצחק), ויש אומרים שהוא הדין בכל חולה שיש בו סכנה שחושש שהטיפול הרפואי לא נעשה כשורה (הבנת בעל ציץ-אליעזר ברדב"ז). כשיש אומדן ברור שישנה סכנה אם לא יקוימו דברי החולה, לכולי עלמא הותרו איסורי דאורייתא. ביחס להגדרת המושג יישוב הדעת העלינו, שחוסר הרגיעה מתייחס להרגעה משמעותית, אך לא להרחבת הדעת. כמו כן הראינו שישנה מחלוקת האם הגדרה זו צריכה להיות אובייקטיבית (דעת הרב פיינשטיין), או שהיא משתנה באופן סובייקטיבי (כך עלה מדברי התוס'), אך גם כאן העלינו אפשרות שהדבר מותר דווקא בדברים הקשורים לטיפול הרפואי.

ג. יישוב הדעת המושג באמצעות דולה

אם יישוב הדעת הוא מושג סובייקטיבי, התלוי בתחושתה האישית של כל יולדת, בלא לתלות את הדבר בתחושה המשותפת לכלל היולדות, נראה שיש להתיר את ההסתייעות בדולה בכל בקשה של יולדת, אפילו אם הדבר כרוך בחילול שבת דאורייתא, שכן "לב יודע מרת נפשו"¹⁵ אך אם זהו מושג אובייקטיבי, שתחומיו נקבעים בהתאם לתחושה הכללית, הרי שכדי להתיר לדולה לחלל את השבת למען היולדת צריך שהמצב יגיע עד לכדי "דרך כל האדם להתפחד" (כלשונו של הרב פיינשטיין בתשובתו הנ"ל באג"מ או"ח ח"א סי' קלב). לכאורה העובדה שרוב היולדות אינן מסתייעות בדולה, ושבת החולים הנורמטיביים אינם מספקים שרות זה, מלמדת שאין זו תחושת הכלל.

אולם הרב פיינשטיין משתמש בניסוח נוסף: "דאף שהמיילדת אומרת שבקיאא לידע גם בלא נר, ודאי רשאה [היולדת] שלא להאמין לה, ובדין קאמרה." המחקרים הרפואיים שהובאו לעיל מלמדים שלפחות הדרישה להבאת דולה היא דרישה מבוססת והגיונית, וכשם שיוולדת רשאית לומר שאינה סומכת על התמצאותה של המיילדת ללא תאורה, הוא הדין שיכולה היא לטעון שהדולה תקל עליה בהרבה את הלידה.

אף להבנה שיישוב הדעת הוא סובייקטיבי, נראה שאין מקום להתיר גורף שכן העדר דולה אינו דבר שגורם תמיד לטירוף ולשגעון. רמת האחוזים שבהם נקטנו לעיל מלמדת על שלוה ורגיעה, ולא מעבר לכך. מאידך, במקרה שבו בלעדי הדולה היולדת מאד לא רגועה, יש מקום להתיר את ההסתייעות בדולה, גם כאשר הדבר כרוך בחילול שבת. על כן אין מקום להתיר גורף אלא לבחון כל מקרה לגופו, לפי מידת חוסר הרגיעה של היולדת, ובהתאם לכך להתיר איסורי דאורייתא או דרבנן.

15. נראה שדבר זה נכון אף לפי דברי הציץ-אליעזר, שהתיר דווקא יישוב דעת הנוגע לעצם הטיפול הרפואי, שכן ללא סיועה של הדולה, היולדת חוששת שתהליך הלידה לא יעבור בשלום.

ד. פעולות שאינן הכרחיות בחולה שיש בו סכנה

1. עד כמה הותרה השבת אצל חולה זה?

עד כאן בחנו את האפשרות להסתייע בדולה על בסיס היתר יישוב דעתה של יולדת, שיסודה בכך שיישוב הדעת היא לעתים בגדר פיקוח נפש. כפי שהתברר, לא פשוט להשוות בין פעולת הדולה לבין ההגדרה ההלכתית של יישוב דעת, ממילא לא נוכל להגדיר את פעולת הדולה כפעולה מצילת חיים באופן מובהק, ולכן נפנה לאפיק נוסף ובו נניח שפעולותיה של הדולה אינן הכרחיות ואינן מצילות חיים, ובכל זאת, יתכן ויש להתירם עבור יולדת. השאלה העולה היא: האם הותרו לצורך חולה שיש בו סכנה (ההגדרה המתאימה גם ליולדת, כנפסק בשו"ע או"ח של,א) פעולות שאינן הכרחיות, ושאין במניעתן סכנה ממשית ברורה?

הרמב"ם (ה'י שבת ב,ב) כתב: "כללו של דבר לגבי חולה שיש בו סכנה, שהרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להן", ודייק מכך המגיד-משנה (בה'י יד): "משמע דלכל צרכיו מחללין, ואע"פ שאין במניעתן דבר שעושין לו סכנה." בביאור-הלכה (סי' של ד"ה כל שרגילים) הבין שהמגיד-משנה דייק זאת מדברי הרמב"ן בתורת-האדם (שער הסכנה ד"ה בפרק אין מעמידין): "עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול ממאכלים ורפואות שהן יפין לחולה ומחללין שבת, ואין נשאלין כלל."

אולם מרש"י משמע שכל עוד אין בהימנעות מפעולה מסויימת זו סכנה של ממש, הפעולה מותרת רק ע"י גוי, אך ליהודי הדבר אסור. רש"י פירש את דברי הגמרא (שבת קכט,א) ש"דבר שאין בו סכנה" יש לעשותו ע"י גוי דווקא, שמדובר במקרה "שאם לא יעשו לו רפואה זו אין מסוכן למות, ומכל מקום צריך הוא לה."

ואכן, שיטת הרמב"ם והרמב"ן קשה: מדוע להתיר חילול שבת עבור דברים שאין בהם משום פיקוח נפש? ה"ר אלחנן וסרמן (קובץ-הערות יבמות ה,ב) בעל חלקת-יואב (או"ח סי' יד) וה"ר עובדיה יוסף (יחוה-דעת ח"ד סי' ל) ביארו שלדעתם של הרמב"ם והרמב"ן השבת הותרה אצל פיקוח נפש, ואינה רק דחוייה, ולכן הותרו כל המלאכות הקשורות לחולה שיש בו סכנה, כיון שהוא במצב של פיקוח נפש.

הסבר זה קשה, שכן מחמת הפסוק "וחי בהם" יש מקום להתיר רק פעולות שקשורות במישרין להצלתו של החולה ממיתה לחיים; פסוק זה אינו הופך את השבת ליום חול לכל דבר. ולכן עלינו למצוא הסבר לפנינו גם הסוברים שהשבת היא רק דחוייה אצל פיקוח נפש, יכולים לקבל את שיטת הרמב"ם ורמב"ן, שמחללים שבת אף באיסורי דאורייתא לכל צרכיו של החולה (עי' תשב"ץ ח"ג סי' לו ושו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קל).

הרדב"ז (שם) מבאר שעושים לחולה את כל צרכיו, ואף "דברים שיש בהם קצת צורך", משום ש"אפשר שאם לא תעשה לו הדברים שיש בהם קצת צורך, יבוא לדברים שיש בהם צורך הרבה, והדבר ידוע דאפילו ספק ספקא דוחה את השבת." באבני-נזר (או"ח סי' תנג) הביא לכך ראייה מיבמות עא,ב, שאין מלים תינוק גם אם יש לו כאב מועט בעינו, "ואף שאין בכאב ההוא ענין סכנה, חיישינן שמא יצטרף הכאב ההוא לכאב המילה ויסתכן... הכי נמי בחולה שיש בו סכנה - הואיל אף יעשה לו כל צרכיו הוא מסוכן, שוב כל מה שיחסר לו חשיב סכנה, כי יצטרף חסרון זה אל הסכנה שיש לו בלאו הכי ויסתכן יותר."

ומעין זה כתב הרב וואזנר בשו"ת שבת-הלוי (ח"ח סי' עא):

חולה שיש בו סכנה מעולם אינו ידוע מה שיכול להשפיע עליו לרע, דגם אם מניעת הדבר אינו גורם סכנה עכשיו, אבל יכול להיות מאד שע"י מניעת הדבר

לא ירגיש טוב ויבא לחולשת הגוף ולא יכול להתגבר על עצם המחלה שהיא של סכנה. וכבר ידוע שהדבר הראשון במעלת דרכי הרפואה לחזק הגוף שיכול להתגבר ולהחזיק מעמד נגד התקפת המחלה.

ובדומה לזה כתב ה"ר אשר וייס במנחת-אשר (שמות סי' לג; שבת סי' פז). וברור, שאין בכך היתר גורף לעשות עבור חולה שיש בו סכנה ככל העולה על רוחו בשבת; ההיתר הוא רק לעשות פעולות המסייעות בהבראתו.

על כל פנים, היתר זה אינו מיועד אך ורק לפעולות הנעשות בידי רופאים, ושדרכן להיעשות על ידם גם בימי חול, שכן במגיד-משנה שם (הלי' שבת ב, יד) התיר משום כך הדלקת מדורה לצורך החולה - והרי זוהי פעולה שאינה מצריכה רופא. אף הרמב"ן (תורת-האדם שם) התיר הכנת מאכלים, ומתוך דבריו שכתב שאין צורך להתייעץ עם רופאים בפעולות אלו משמע שמדובר בפעולות שאינן נעשות בדווקא ע"י רופאים.

להלכה נפסק בשו"ע (או"ח שכח, ד): "עושים לו [לחולה] כל שרגילים לעשות לו בחול", וכתב במגן-אברהם (סי"ק ד) שמשמע שהותרו אפילו דברים שאין סכנה במניעתם - כלומר, כדעת המגיד-משנה בדעת הרמב"ם וכדעת הרמב"ן. במשנה-ברורה (סי"ק יד) הובאה דעת החולקים (והם, כדבריו בביאור-הלכה ד"ה כל שרגילים: רש"י, ר"ן, מאירי ורשב"א). ולאחר שהביא את שורת הפוסקים הסוברים כמגיד-משנה, הכריע שאפשר להקל כדעת השו"ע באיסורי דרבנן, אך באיסורי דאורייתא נכון להחמיר.¹⁶

המשנה-ברורה עצמו מסייג את דבריו וכותב, שיש מצבים שבהם לכולי עלמא יש להתיר פעולה שאין בה הצלת נפשות ממש:

א. "בדבר שיש חשש שע"י מניעת דבר זה יחלש ויכבד חליו מחללין עליו שבת" (לשונו בביה"ל, וכן פסק במשנ"ב).

ב. אם לחולה יש צורך מרובה (שעה"צ סי"ק יא).¹⁷

מדוע מודה המשנה ברורה בשני המצבים הללו? נראה שלפי דעתו ישנן שלוש קטגוריות של פעולות הנעשות לחולה שיש בו סכנה. הקטגוריה שהותרה לכולי עלמא כוללת פעולות המשפיעות באופן ישיר על מידת הסכנה, והן מותרות אפילו באיסור דאורייתא. הקטגוריה השנייה במחלוקת כוללת פעולות שמטרתן היא חיזוק החולה, אך אין במניעתן משום פיקוח נפש (ובזה כאמור התיר השו"ע אפילו איסורי דאורייתא, והמשנ"ב התיר איסורי דרבנן בלבד).

בין שתי דרגות אלו עומדות פעולות שאינן מחזקות את החולה באופן ישיר, אך יש סיכון סביר שמניעת פעולות אלו תגביר באופן עקיף את מידת הסכנה. המקרים שאותם התיר המשנ"ב נכנסים לתוך הקטגוריה הזו,¹⁸ מתוך תפיסה שפעולות שיש סיכוי שמניעתם תביא להידרדרות והחרפת הסכנה מתירות אף איסורי תורה.

2. שיכוד כאבים

לאיזו מהקטגוריות האלו שייך הצורך בשיכוד כאביו של החולה? מצינו חבל פוסקים שהתירו לעבור על מלאכות דאורייתא לצורך שיכוד כאבים חזקים. כך, למשל, התיר בעל שו"ת אדמת-קודש (או"ח סי' ו) להכין תרופה להרגעת כאבי עיניים (המוגדרים

16. חלק מפוסקי אשכנז הורו כדעת השו"ע במקרים מסוימים (הרב אשר וייס שם, שבט-הלוי שם).

17. נראה שכוונתו שהדבר מותר אפילו אם אין חשש להכבדת חוליו, וכן פסק בשמירת שבת כהלכתה (לב, כב-כה).

18. שכן לא ניתן להצביע עליהם באופן ברור כמצילי חיים, אך הם נצרכים יותר מפעולות שבקטגוריה השנייה.

בהלכה כחולי שיש בו סכנה); בעל משנה-הלכות (ח"ד סי' רסו) ובעל שבט-הלוי (ח"ט סי' עה) התירו לתת בשבת ליולדת 'אפידורל', אע"פ שיש בכך איסור חובל.

הרב מרדכי גודמן כתב במאמרו "איחוד משפחות בשבת לאחר פיגוע" (תחומין כד עמ' 361) ש"פסיקה זו מסתמכת על דברי המגיד-משנה... ההיתר מורחב על בסיס ההנחה שגם ע"י כך ניתן כוח לחולה שגופו יוכל להבריא ממחלתו ביתר מהירות." לאור דברינו לעיל יחלקו הפוסקים אם גם איסורי תורה הותרו לשם כך. לדעת השו"ע, יש להתיר אף מלאכות דאורייתא כדי למנוע יסורים וכאבים חזקים של חולה שיש בו סכנה, שכן אלו פעולות שודאי היו נוקטים הרופאים בחול. לעומת זאת, המשנה-ברורה פסק בענין זה כסוברים שהצורך בשיכוך כאבים מתיר רק איסורי דרבנן.

לפי תפיסה זו משככי כאבים משתייכים לקטגוריה השניה שהעלינו לעיל, ואשר בה נחלקו הפוסקים אם לצורך הטיפולים הכרוכים בה מותר לעבור אפילו איסורי תורה (מגיד-משנה ושו"ע) או שמא רק איסורי דרבנן (רש"י ומשנה-ברורה).

אולם נראה יותר שמשככי הכאבים משתייכים לדרגה האמצעית - פעולות שאינן מחזקות את החולה באופן ישיר, אך יש סיכוי סביר שמניעתן תגביר באופן עקיף את הסכנה. דבריי אלו נסמכים על מה שכתב הרב וואזנר (שבט-הלוי ח"ו סי' ל אות ב) באשר להזקקת רופא בשבת על מנת שיתן תרופה לאשה שחולה במחלה חשוכת מרפא, שתאפשר "להשקיט רוחה, שלא תבוא לידי יאוש":

פשוט מאד שאין כאן חילול שבת. וקרוב לשמוע שגם החולקים שם על הרב המגיד... מודים כאן בנידון דידן שתרופות להשקיט יסורי החולה - אע"פ שאינו מעלה בהמחלה גופא, הם בכלל צרכי חולה ורפואה לכו"ע. ועוד, דפשיטא דכהאי גוונא לא גרע מיתובי דעתא דעתא דעתא להדליק הנר או לכבותו... ותרופות להשקיט רוחה אין לך יתובי דעתא גדול מזה.

הרי לך תרופה שמוגדרת כ"צרכי חולה ורפואה", אע"פ שהיא עצמה אינה מצילה חיים. אין זה אלא משום שסבל וכאב של חולה פוגעים ביכולת עמידתו ומונעים את היכולת לרפא אותו (ובמקרה הנדון בתשובת הרב וואזנר מדובר רק על הארכת חיים ולא על רפואה שלימה). מצב זה אפוא מתיר אפילו איסורי תורה.¹⁹

ה. סיועה של דולה

כאמור, יולדת מוגדרת בהלכה כחולה שיש בה סכנה. גם אם בתחילת ציריה אין היא מוגדרת כך, בכל זאת התירו כבר בשלב זה את הזעקתה של היולדת ממרחק, וכמו שביאר הט"ז (או"ח שלב; מובא במשנ"ב ס"ק ט): "שאם נמתין עד שיעורים האלה תתאחר החכמה לבוא."

הנתונים שהבאנו בתחילת המאמר מלמדים שדולה מסייעת ליולדת גם במובן הפיזי, שכן היא מפחיתה את כאביה באופן משמעותי. כאמור, שיכוך כאבים מאפשר לחולה - וכך גם ליולדת - להתגבר על סיכונים שעלולים להגיע. מצבה של היולדת מעמיד אותה אפוא בקטגוריית הביניים שמנינו לעיל (סוף ד/1), ואם כך במקרה שלה אף רש"י והמשנ"ב היו מתירים לעבור איסורי תורה. אילולא היינו מגדירים אותה בקטגוריה זו,

19. הרב גודמן (במאמרו הנ"ל עמ' 361) הציג את דעת האגרות-משה (או"ח ח"ג סי' נג) כחולקת על הבנה זו, מפני שאסר לחולה שיש לו מיחוש לקחת תרופות בשביל למנוע את המיחוש הזה. אולם לא ברור שתשובה זו של האג"מ עוסקת בחולה שיש בו סכנה, ואולי על כן לא התיר.

אלא בקטגוריה השנייה, היינו נכנסים לתחום מחלוקתם של השו"ע והמשנ"ב אם מותר לעבור איסורי דאורייתא לצורכה.

אלא שקיים תחליף לדולה, והוא שימוש בתרופות ובתכשירים שהם משככי כאבים, כגון אפידורל. לאפידורל יש כמה עדיפויות הלכתיות על ההסתייעות בדולה המוזעקת לעזרת היולדת בשבת:

- א. יתכן שהשימוש באפידורל כרוך באיסורי דרבנן בלבד;
  - ב. שימוש באפידורל כרוך באיסור חד פעמי של הוצאת דם, לעומת נסיעת הדולה, שיש בה איסור דאורייתא בכל לחיצה על הדוושה.
- אעפ"כ, נראה שאין מקום להכריח יולדת להשתמש באפידורל בשבת, מכמה סיבות:
- א. השימוש באפידורל כרוך בסכנה מסוימת, שבגללה יש פוסקים שהעלו צדדים לאסור את השימוש בו אף בימות החול (משנה-הלכות ושבט-הלוי בתשובות הנ"ל, על אף שלבסוף הסיקו להתיר).
  - ב. יש פוסקים (האדמו"ר מגור [מובא בשבט-הלוי לעיל], ומשנה-הלכות לעיל) הסבורים ששימוש באפידורל בשבת כרוך באיסור דאורייתא.
  - ג. בהסתייעות בדולה יש יתרונות נוספים, כפי שעולה מהמחקרים שהוזכרו בראשית דברינו (קיצור תהליך הלידה והפחתת הסיבוכים הרפואיים), שאינם קיימים באפידורל.²⁰
  - ד. יש הנרתעים משימוש באפידורל בגלל עצם הפחד מהזריקה ובגלל תופעות הלוואי של האפידורל. בעצם הרתיעה יש משום שיקול של "יישוב הדעת", שכאמור לעיל (פרק ב) ניתן להשתמש בו כסניף להקל.

ו. סיכום ומסקנות

מתוך כל האמור עולה, שמצד גדרי חולה שיש שבו סכנה מותר להזעיק דולה לסיועה של יולדת גם אם הדבר כרוך באיסורי דאורייתא (למשל, נסיעה ברכב). עם זאת ראוי לצמצם באיסורים ככל שהדבר מתאפשר, ולכן עדיף לבחור דולה על פי סדר העדיפויות הבא:

- א. הדולה גרה בסמיכות לבית החולים, ויכולה להגיע אליו רגלית;
  - ב. הדולה גרה בשכנות ליולדת, ויכולה אם כך להצטרף אליה בנסיעתה לבית החולים;
  - ג. הסעת הדולה על ידי נהג גוי.
- רק כאשר שלוש ההצעות האלו אינן מתאפשרות, מותרת נסיעתה של הדולה ברכב.

20. לשאלה מדוע אם כך בתי החולים מרבים להשתמש באפידורל וממעטים להיעזר בדולה, כמה תשובות: א. מציאותו של אדם נוסף בחדר הלידה מעבר לצוות הרפואי מהווה מטרד; ב. בשלב זה עדיין ההסתייעות בדולה נתפסת כרפואה בלתי קונבנציונאלית, שבתי החולים מסתייגים ממנה בדרך כלל.